

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علوم معارف قرآن کریم

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته: تفسیر قرآن مجید

موضوع:

بررسی روابط اجتماعی زن از منظر قرآن و فمینیسم

استاد راهنما: دکتر علی غضنفری

استاد مشاور: دکتر سیده زهرا مبلغ

نگارنده: نرگس گیلانی

اردیبهشت ۹۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم و فنون قرآن تهران می باشد.

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم و فنون قرآن تهران، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی دانشگاه باشد.

تقدیم به

ساحت مقدس سیدالمرسلین، خاتم النبیین و رسول رب العالمین، حضرت محمد مصطفی (ص)

و پیشکش به شهیده‌ی مظلومه، گل یاس پیغمبر، زهرا ی اطهر (س)

و پیشگاه یگانه منجی عالم بشریت حضرت ولی عصر (ارواحنا فداه).

تقدیر و تشکر

اکنون که با یاری خداوند متعال نگارش پایان نامه حاضر به پایان رسیده است بر خود لازم می‌دانم که از زحمات کسانی که مرا در تمامی این مراحل یاری نموده‌اند قدر دانی کنم. بدین وسیله از استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر غضنفری، به سبب هدایت علمی این پژوهش کمال تشکر را داشته و استاد مشاور خانم دکتر مبلغ، به سبب تمام راهنمایی‌های کارگشا و دلسوزانه ایشان از خداوند منان سلامتی و سعادت ایشان را خواهانم.

و سپاس خالصانه از دو فرشته‌ی فداکار زندگیم؛ پدر و مادر عزیزم و نیز همسر مهربانم که در تمامی مراحل زندگی یاورم بودند.

چکیده:

پژوهش حاضر در صدد بررسی و مقایسه دیدگاه اسلام و نظرات فمینیست ها در مورد روابط اجتماعی زن است، از آنجا که یکی از مهم ترین عوامل زیربنایی و حفاظت از خانواده و جامعه می تواند مربوط به زنان باشد و نیز یکی از معضلات جوامع کنونی به وجود آمدن جنبش هایی مانند جنبش فمینیسم است در این پایان نامه تلاش شده با توجه به آسمانی بودن قرآن و سفارش های گرانبارش درباره زن به مقایسه آموزه های قرآنی و فمینیسم در زمینه روابط زن در اجتماع بپردازیم.

از آنجا که موضوع انتخاب شده از مسائل بسیار مهم و تأثیرگذار در خانواده و در نتیجه جامعه می باشد و تبعیت از هر کدام (اسلام و فمینیسم) سرنوشت خاصی را برای انسان به بار می آورد و نیز عدم آشنایی درست از جنبش هایی مانند فمینیسم، سعی نمودیم که با راهکارهایی به صورت محققانه نه مغرضانه و با بیان آیات قرآنی و احادیث به تفصیل هر یک از دو دیدگاه بپردازیم تا با عنایت پروردگار معضلی از معضلات خانواده ها و جوامع کنونی را حل نماییم.

این پروژه به روش کتابخانه ای و توصیفی، تحلیلی و تطبیقی نگاشته شده است. در این پایان نامه ابتدا مفهوم فمینیسم و نظرات فمینیست ها در مورد روابط اجتماعی زن را بیان و در ادامه مدارک و مستندات مربوط به این موضوع را از طریق قرآن، تفاسیر و روایات بیان نمودیم و به مقایسه دو دیدگاه از لحاظ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی پرداخته و به این مطلب دست یافتیم که هرچند هر دو دیدگاه به زن توجه خاصی داشته اند اما توجه و اهمیت قرآن به زن منطقی، الهی و متناسب با شخصیت و جنسیت زن می باشد اما نظرات فمینیست ها شاید در مراحل درست بوده باشد اما چون الهی نبوده و بر گرفته از ذهن بشری است گاهی اوقات در سرایشی اشتباه و تند روی فمینیست ها قرار گرفته که به ضرر زنان تمام شده است.

کلید واژه ها: قرآن، فمینیسم، زن، روابط اجتماعی، اسلام.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	مقدمه
۵	کلیات طرح تحقیق
۸	۱- فصل اول: مفاهیم نظری و بررسی فمینیسم
۹	۱-۱ مفهوم لغوی و اصطلاحی فمینیسم
۱۳	۱-۲ بررسی موج‌های سه گانه فمینیسم
۱۶	۱-۳ گرایش‌های فمینیسم
۱۶	۱-۳-۱ فمینیسم لیبرال
۱۷	۱-۳-۲ فمینیسم مارکسیت
۱۸	۱-۳-۳ فمینیسم رادیکال
۱۹	۱-۳-۴ فمینیسم سوسیالیست
۲۱	۱-۳-۵ فمینیسم پست مدرن
۲۳	۱-۴ جایگاه زن از منظر قرآن و احادیث
۲۸	۱-۵ زنان با فضیلت
۳۲	۲- فصل دوم: روابط زن در اجتماع از منظر فمینیسم
۳۳	۲-۱ بررسی انواع گرایش‌های فمینیسم
۳۳	۲-۱-۱ فمینیسم لیبرال
۳۵	۲-۱-۲ فمینیسم مارکسیسم
۳۶	۲-۱-۳ فمینیسم رادیکال
۳۸	۲-۱-۴ فمینیسم سوسیالیسم
۴۰	۲-۲ حقوق اجتماعی - اقتصادی زنان از منظر فمینیست‌ها
۴۳	۲-۳ حقوق علمی و پژوهشی زنان از منظر فمینیست‌ها

۴۳	۲-۴ حقوق سیاسی زنان از منظر فمینیست ها
۴۵	۲-۵ نظرات فمینیست ها در مورد خانواده
۵۴	۲-۶ پیامد های دیدگاه های فوق
۵۷	۳-فصل سوم: مقایسه و بررسی دیدگاه اسلام و نظرات فمینیست ها
۵۸	۳-۱ انسان شناسی
۵۹	۳-۲ هویت دینی زن
۵۹	۳-۳ جایگاه حقوقی - اجتماعی زنان از دیدگاه قرآن
۶۱	۳-۴ تلاش اقتصادی زنان از دیدگاه قرآن
۶۴	۳-۵ حقوق آموزشی، علمی و نقش پرورش زنان از دیدگاه قرآن
۶۴	۳-۶ حقوق و نقش سیاسی زنان از دیدگاه قرآن
۶۵	۳-۷ جایگاه مادری و خانواده از دیدگاه قرآن
۷۰	۳-۸ جلوه هایی از حضور زنان در جامعه
۷۸	۳-۹ آداب حضور زنان در جامعه از دیدگاه قرآن
۹۵	۳-۱۰ بررسی شبهات
۱۰۷	۳-۱۱ بررسی و مقایسه دیدگاه قرآن و نظرات فمینیست ها
۱۱۴	نتیجه
۱۱۵	فهرست منابع

مقدمه:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاتُكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (حجرات/۱۳) (ای مردم، ما شما را از مرد و زنی آفریدیم، و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید. در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست. بی‌تردید، خداوند دانای آگاه است).^۱

از آن زمان که دست حکیم پروردگار، سرشت انسان را سرشت، و از سر مهر خلقت را با قلم تفاوت‌ها نگاشت، و انسان را بر منبر خلیفه الهی نشاند، زن و مرد که هر یک، عهده‌دار انعکاس پاره‌ای از انوار ایزدی در زمین بودند، زندگی هزاران سالانه‌ای را در کنار یکدیگر آغاز کردند. در جریان این همجواری، وجود هر یک از آن دو، مسکنی بود که دیگری را از آشوب‌ها و نا ملایمات زندگی می‌رهانید. مسرت و خوشبختی‌ای که زندگی مشترک دو جنس حاصل می‌شد، آنچنان عمیق و جدی بود که هر دوی آن‌ها را علی‌رغم تمام موانع پیش رو همواره به سوی یکدیگر سوق داده، خوشبختی دوجنس تنها در کنار یکدیگر را به رسم و آیینی فراگیر و جهانی مبدل ساخت.

زمزمه‌های اختلاف و نارضایتی دو جنس، در طول قرن‌ها به اندازه‌ای ضعیف و نادر بود که هیچ گاه با صدای بلند به گوش تاریخ نرسید؛ اما این زمزمه‌ها در چند قرن اخیر چنان شدت گرفت که مرزها را در نوردید و تأثیرات قابل توجهی را در جوامع مختلف برجای گذاشت.

فمینیسم سال‌ها است که داعیه دار تلاش برای بازیابی حقوق پامال شده‌ی زنان در رسانیدن آنان به وضعیت مطلوب زندگی است، جنبشی بود که گرچه از دامن تحولات خاص اجتماعی - سیاسی حاکم بر برخی جوامع اروپایی و آمریکایی در قرن نوزده و بیست سر برآورد، اما پس از چندی، داعیه‌ی جهان شمولی به خود گرفت و شعارها و مطالبات خود را بر تمامی زنان جهان تسری داد. امروزه تأثیرات فعالیت‌های فمینیسم را می‌توان در تمام عرصه‌ها از قطعنامه‌های بین‌المللی گرفته تا قوانین مصوب کشورها، تا نحوه‌ی عملکرد احزاب سیاسی و تشکل‌های اجتماعی رسمی و غیر رسمی و حتی در فرهنگ ملت‌ها از رشته‌های علمی و دانشگاهی، کتاب‌ها، مجلات و روزنامه‌ها گرفته تا فیلم‌ها و سریال‌هایی که اذهان مردم را با مدل‌هایی از زندگی تغذیه می‌کنند و حتی می‌توان در نوع روابط همسران در خانواده‌های امروزی مشاهده نمود.

^۱ - فولادوند، محمد مهدی، تهران، دار القرآن الکریم، چاپ اول، ۱۴۱۵ق

از آنجا که ورود فمینیسم در عرصه‌ی جوامع به تغییراتی در سطح فرهنگی منجر می‌شود و خصوصاً با توجه به این که این تغییرات و تأثیرات به طور مستقیم، نظام اساسی‌ترین واحد اجتماعی، یعنی خانواده را دست خوش تغییر و تحول می‌سازد، لذا کارشناسی و نقد نظریات فمینیستی از ضرورتی غیر قابل انکار برخوردار است.

مطالعه‌ی خواستگاه‌ها و علل ظهور فمینیسم و احاطه‌ی علمی بر تاریخ تحولات فمینیستی و انواع گرایش‌ها و آموزه‌های آن، هر یک مراحل ضروری کارشناسی این موضوع را تشکیل می‌دهند.

و به دلیل وجود جریان فعال مباحث زنان در دانشگاه‌ها و به دلیل پرسش‌های اساسی دختران دانشجو پیرامون مسائل خویش، در این پروژه سعی نمودیم به مسئله زنان در اسلام و فمینیسم بپردازیم.

کلیات طرح تحقیق:

موضوع: بررسی روابط اجتماعی زن از منظر قرآن و فمینیسم

تعریف مفاهیم و واژگان کلیدی:

قرآن: کتابی آسمانی است که برنامه ی سعادت پیروان خود را پیش رویشان می گذارد.

فمینیسم: در اصل واژه ای فرانسوی است که از ریشه لاتین و به معنی باور داشتن به حقوق زنان و برابری سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی زن و مرد است. فمینیسم به عنوان یک اصطلاح سیاسی از سال (۱۸۳۷) وارد فرهنگ فرانسه شد.

بیان مسأله:

یکی از مهم ترین عوامل زیر بنایی و حفاظت از خانواده و جامعه می تواند مربوط به زنان باشد و از آن جایی که یکی از معضلات امروزی جوامع ما به وجود آمدن جنبش هایی مانند فمینیسم است محقق بر آن شده که با توجه به آسمانی و وحیانی بودن قرآن و سفارش های گرانبارش درباره ی زن به مقایسه ی آموزه های قرآنی و فمینیسم در زمینه ی روابط زن در اجتماع بپردازد. و تاثیر و نمود پیروی از این کتاب آسمانی و اولیاءش را در خانواده و جامعه نشان دهد و برتری این کتاب مقدس را بر سایر مکاتب و کتاب های دینی به طور مبسوط و گسترده مورد بررسی قرار دهد.

در این پایان نامه سعی شده است به مقایسه دیدگاه قرآن و نظرات فمینیست ها بپردازیم و نقاط قوت و ضعف هریک را مستدل بیان نماییم. نتیجه ی این بحث به این نکته می انجامد که برترین دیدگاه را در راستای تبیین مناسب این بعد از زندگی بشری معرفی نماید.

پرسش های تحقیق:

۱- زن در مسائل جامعه چه حقوقی دارد؟

۲- الف) تعریف فمینیسم چیست؟ ب) و پیدایش آن چگونه و همراه با چه تحولاتی بوده است؟

۳- آیات و روایات برای روابط زن در اجتماع چه حد و مرزی قائل شده است؟

۴- نظر طرفداران نظریه ی فمینیسم در زمینه روابط زن در اجتماع چیست؟

پرسش اصلی: پیروی از نظرات هر یک در زمینه روابط زن در اجتماع چه آثاری به همراه خواهد داشت؟

فرضیه ها:

۱- زنان نیز همچون مردان دارای حقوقی مانند حضور در اجتماع و حق مالکیت و حق رای و آموزش علم هستند.

۲- الف) در اصل واژه ای فرانسوی است که از ریشه ی لاتین و به معنی باور داشتن به حقوق زنان و برابری سیاسی، اجتماعی و اقتصادی زن و مرد است.

ب) فمینیسم از جمله جنبش هایی است که با به وجود آمدن مکاتب و نظراتی مانند لیبرالیسم، اومانیسم و سکولاریسم به وجود آمد که خود باعث تغییراتی در بنیان خانواده، جامعه و تفکرات زنان گردیده است.

۳- اسلام با حضور زن در اجتماع مخالف نیست، بلکه برای حفظ حریم خانواده و اصلاح جامعه مقرراتی مانند رعایت حجاب و عفت برای حضور زن وضع کرده است.

۴- برخی از طرفداران این گروه روابط زن در اجتماع را برای زن بدون قید و شرط بیان نموده اند. و زنان باید آزاد باشند و لزومی ندارد که زنان خود را مقید به شروطی کنند.

فرضیه اصلی: پیروی از دیدگاه فمینیسم موجب کاهش ازدواج و افزایش طلاق و انحلال کانون خانواده خواهد شد در حالی که اسلام در پی افزایش ازدواج و کاهش طلاق و ثبات کانون خانواده به عنوان ابزار رسیدن به سعادت دنیا و آخرت است.

پیشینه موضوع:

در مورد روابط زن در اجتماع مطالب فراوانی در کتاب های مختلف تفسیری، روایی، مقالات و مجله ها و... بیان شده است. ولی این موضوع به صورت مقایسه ای بین دیدگاه قرآن و نظرات فمینیست ها بیان نشده و یا این که به طور مجزا و گسترده بیان نشده است، تلاش این رساله بر این است که با

دیدنی جدید و منظری نو و با روش توصیفی، تحلیلی و تطبیقی (مقایسه و تحلیل دو دیدگاه و بیان نقطه های مشابه و متفاوت) به موضوع نگاه نموده و معضلی از معضلات خانواده ها و چالش های جامعه را حل نماید، ازجمله کتاب هایی که در این مورد کار نموده اند عبارتند از:

- ۱-مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، انتشارات صدرا، چاپ پانزدهم، ۱۳۷۰ ش
- ۲-جوادی آملی، عبدالله، زن در آینه جلال و جمال، قم، اسراء، چاپ نهم، ۱۳۸۳ ش
- ۳-زیبایی نژاد، محمدرضا و سبجانی، محمدتقی، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۹ ش
- ۴-رودگر، نرجس، فمینیسم تاریخچه نظریات گرایش ها نقد، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ۱۳۸۸ش
- ۵-زیبایی نژاد، محمدرضا، فمینیسم و دانش های فمینیستی، قم دفتر نشر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۲ ش
- ۶-اندوهی وود، در آمدی بر ایدئولوژی های سیاسی، محمد رفیعی مهرآبادی، تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۷۹ش
- ۷-هاشمی، عبد الرسول، فیمینیسم جهانی و چالش های پیش رو، قم، بوستان کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش
- ۸-یزدانی، عباس، فمینیسم و دانش های فمینیستی، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ۱۳۸۲ش
- ۹-معصومی، سیدمسعود، فمینیسم در یک نگاه، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۸۷ش

فصل اول: مفاهیم نظری و چگونگی پیدایش فمینیسم

۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی فمینیسم

۲- بررسی موج‌های سه گانه فمینیسم

۳- گرایش‌های فمینیسم

۴- جایگاه زن از منظر قرآن و احادیث

۵- زنان با فضیلت

فمینیسم را می‌توان واکنش زن غربی مدرن، در برابر فرهنگ به جای مانده از عصر سنت اروپایی دانست. این نهضت از یک سو ریشه در مفاهیم جدید عصر روشنگری، در حوزه‌ی فلسفه و علوم اجتماعی، از جمله اومانیسم، سکولاریسم، تساوی حقوق بشر و آزادی‌های اجتماعی دارد که با پیروزی انقلاب فرانسه و تدوین قانون حقوق بشر در این کشور رسمیت یافت، و از سویی وامدار موج تحول‌گرایی اجتماعی و سیاسی، حقوق محوری و فضای باز پس از انقلاب فرانسه و بالاخره از سوی دیگر، از موج صنعتی شدن غرب و شکل‌گیری طبقه‌ای به نام سرمایه‌داران و کارفرمایان، متأثر است.

این مبحث بر آن است؛ فمینیسم و تاریخچه و فرآیند شکل‌گیری این پدیده‌ی غربی و گرایش‌های آن را مورد بررسی قرار دهد، که ابتدا مفهوم لغوی و اصطلاحی آن را مورد بررسی قرار خواهیم داد:

۱-۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی فمینیسم:

واژه‌ی فمینیسم،^۱ لغتی فرانسوی است و برای کیفیات زنانه به کار رفته است.^۲ واژه فمینیسم در سال (۱۸۳۷) وارد زبان فرانسه شده است.^۳ از بعضی نقل شده است که واژه‌ی فمینیسم اولین بار در سال (۱۸۷۱) در یک متن پزشکی برای توضیح یک نوع بیماری جنسی در مردان که دارای خصایص زنانه بوده اند به کار رفته است.^۴ در همان دوران یک نویسنده فرانسوی این واژه را برای توصیف زنانی با رفتاری مردانه به کار برد.^۵

فمینیسم از ریشه لاتین (femina) به معنای زن (woman) اخذ شده است. حالت وصفی این واژه (feminine) در زبان انگلیسی و (feminine) به معنای زنانه گرفته شده است.^۶ در زبان

^۱ - feminism

^۲ - دولتی، غزاله، بررسی مبانی فلسفی - اخلاقی - کلامی و آثار عملی فمینیسم، تهران، دفتر نشر معارف، چاپ اول، ۱۳۸۸ش، ص ۲۳

^۳ - میشل، آندره، جنبش زنان «فمینیسم»، ترجمه: هما زنجانی زاده، مشهد، نیکا، چاپ اول، ۱۳۸۳ش، ص ۱۱

^۴ - زیبایی نژاد، محمدرضا، فمینیسم و دانش‌های فمینیستی، قم، دفتر نشر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۲ش، ص ۱۳

^۵ - همان، ص ۱۳ / فریدمن، جین، فمینیسم، تهران، نشر آشیان، ۱۳۸۱ش، ص ۶

^۶ - یزدانی، عباس، فمینیسم و دانش‌های فمینیستی، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ۱۳۸۲ش، ص ۱۴

فارسی به معنای «زن گرای»، «زن وری» است.^۱ که گاه به جنبش های سازمان یافته برای احقاق حقوق زنان و گاه به نظریه ای که به برابری زن و مرد از جنبه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی معتقد است، معنا کرده اند.^۲

در مورد معنای اصطلاحی فمینیسم می توان گفت: «مفهوم فمینیسم فعالیت تمامی کسانی را که در زمینه های مختلف برای پایان دادن به تابعیت زنان تلاش می کنند، در بر می گیرد.»^۳ به عبارت دیگر فمینیسم در یک معنای وسیع به دنبال برابری زنان با مردان و ارتقای موقعیت زنان به عنوان یک گروه اجتماعی است. اما هنگامی که از تعریف عام فمینیسم خارج می شویم و به سمت تعریف دقیق تر آن پیش می رویم در می یابیم فمینیسم دارای یک تعریف واحد نمی باشد. برخی آن را تصدیق برابری زن و مرد (در فمینیسم لیبرال) و به عبارتی «مورد سوال قرار دادن روابط میان مردان و زنان و عصیان در برابر تمامی ساختارهای قدرت، قوانین و قطعنامه هایی که زنان را سر سپرده، فرو دست و درجه دومی نگه می دارند» می دانند.^۴ برای بسیاری دیگر، فمینیسم به معنای جنگ میان جنسیت ها است و در این راستا آن را تصدیق خصوصیات ذاتی زنان که غالباً با بیان برتری روش های زنانه همراه است می دانند (رادیکال فمینیست ها) و گروهی دیگر نیز فمینیسم را به معنای گسیختن از دنیای مردان و باز آفریدن حیات و جنسیت در روابط خواهری می دانند.^۵ از این رو به علت تعاریف متفاوت، فمینیسم دارای شاخه های متعددی است که هر یک از این شاخه ها به شیوه خاصی به مسأله انقیاد زنان می نگرد و علت ها و راه حل های مختلفی برای آن در نظر می گیرند.

«جین مانس بریج»^۶ فمینیسم را «تعهدی برای پایان دادن به سلطه جنس مذکر» می داند و آن را را نهضتی معرفی می کند که به صورت احتجاجی خلق می گردد.^۱

^۱ - زیبایی نژاد، محمدرضا، پیشین، ص ۶ / یزدانی، عباس، پیشین، ص ۱۴ / معصومی، سیدمسعود، فمینیسم در یک نگاه، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۸۷ش، ص ۳۱
^۲ - یزدانی، عباس، پیشین، ص ۱۴ / معصومی، سید مسعود، پیشین، ص ۳۱ / نجم آبادی، افسانه، نیمه دیگر، چاپ آمریکا، ش ۲، ۱۳۷۴، ص ۱۲۱

^۳ - جگر، آلیسون، چهار تلقی از فمینیسم، مجله زنان، ترجمه: س، امیدی، در بولتن مرجع، بی جا، انتشارات بین چهار المللی هدی، سال پنجم، ش ۲۸، ۱۳۸۷ش، ص ۲۰

^۴ - واتکینز، آلیس، فمینیسم، ترجمه: زیبایی جلالی نائین، تهران، شیرازه، ۱۳۸۱ش، ص ۲۵

^۵ - کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات: اقتصاد جامعه و فرهنگ، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران، طرح نو، ۱۳۸۰ش، ج ۲،

ص ۲۱۷

^۶ Jin mens berij-

«روزا لیند دلمار»^۲ فمینیست را کسی می داند که معتقد است زنان به دلیل جنسیت گرفتار تبعیض‌اند و نیازهای مشخصی دارند که نادیده و ارضا نشده باقی می ماند که لازمه ارضای این نیازها تغییری اساسی در نظام اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است.^۳

از دید «بل هوکس»^۴ فمینیسم محصول یک تعهد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که سعی دارد تسلط جنسی، سیاسی و نژادی را نابود و جامعه‌ای را بازسازی کند که در آن رشد شخصی فرد به منافع امپریالیسم، توسعه طلبی اقتصادی و تمایلات مادی ارجحیت دارد.^۵

و نهایتاً «کاتزنشتین»^۶ و «مولر»^۷ در سال (۱۹۹۲) فمینیسم را چنین توصیف می‌کنند: «جنش فمینیستی به دنبال تحول کلی نهادهای جنسیتی، خصوصی و عمومی جوامع است.» لذا به نظر مولر، فمینیسم در پی دگرگونی و بازسازی زندگی عمومی، فضای آموزشی، محیط کار و خانه می‌باشد.^۸

«فمینیسم یا دفاع از حقوق زنان، نهضتی اجتماعی است که هدف از آن احراز پایگاهی مساوی با مردان در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای زنان است.»^۹

فرهنگ لغت رُبر، فمینیسم را چنین تعریف می‌کند: «آیینی که طرفدار گسترش حقوق و نقش زن در جامعه است.»^{۱۰}

«ماری لوئیز جانس»^{۱۱} فمینیسم را مبارزه علیه سکسیسم می‌خواند. و «سمیون دوبوار»^{۱۲} هدف فمینیسم را رسیدن به خواسته‌های ویژه زنان می‌داند.^۱

^۱ - همان، ص ۲۱۷

^۲ - Roza lind delmar

^۳ - مکنزی، یان، مقدمه‌ای بر ایدئولوژی‌های سیاسی، ترجمه: م.قائد، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۵ش، ص ۳۴۶

^۴ - Bell hooks

^۵ - مهدی پور، فرشاد، فمینیسم در گردش زمان، مجله بینش سبز، سال اول، ش ۹، ۱۳۸۲ش، ص ۶۱

^۶ - Katzenstein

^۷ - MullerR

^۸ - مطیع، ناهید، زنان ایران - حرکت تدریجی - صلح آمیز و مدنی، مجله زنان، سال یازدهم، ش ۹۰، ۱۳۸۱ش، ص ۳۴

^۹ - سارو خانی، باقر، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، مؤسسه کیهان، ۱۳۷۰ش، ج ۱، ص ۲۸۱

^{۱۰} - میشل، آندره، پیشین، ص ۱۱

^{۱۱} - Mary louise gones

^{۱۲} - De beauvoir simone

«جین فلکس»^۲ بر آن است که فمینیسم نظریه‌ای است که به تحلیل روابط جنسیت می‌پردازد.^۳

به عبارت دیگر کلیه فمینیست‌های امروزی تبعیض جنسی را مردود دانسته و خواهان تغییراتی در نظم اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جامعه‌اند. همچنین کلیه نظریه‌های فمینیستی ارائه شده، دیدگاه انتقادی و فعالانه‌ای به سود زنان داشته و موضوع آن‌ها درباره موقعیت و تجربه‌های زنان می‌باشد.^۴

از تعاریف ذکر شده می‌توان دریافت که فمینیسم دارای تعریف مشخصی نیست، چرا که گاه به یک جنبش و فعالیت برای احقاق حقوق زنان و گاه به یک نظریه در باب برابری زن و مرد در تمام شئون حیات اطلاق می‌گردد.^۵

شاید بتوان دلیل این (بلا تکلیفی) را تا حد زیادی به ارتباط تنگاتنگ فمینیسم با مکتب‌های فکری موجود در هر عصر مانند: لیبرالیسم، سوسیالیسم، مارکسیسم و... مربوط دانست. چرا که فمینیست‌ها همواره در تبیین مسائل فکری خویش درباره ستم علیه زنان و علل نابرابری بین زن و مرد، در مکتب‌ها و سنت‌های فکری عصر خویش جذب شده‌اند.^۶

با توجه به مطالب ذکر شده شاید بتوان فمینیسم را به معنی زن این گونه بیان نمود که فمینیسم آموزه یا جنبشی است که در تلاش برای اثبات یا به دست آوردن حقوق اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برابر یا برتر با مردان است. در واقع این تعریف می‌تواند به گونه‌ای همه‌ی گرایش‌های فمینیستی را پوشش دهد.

^۱- رودگر، نرجس، فمینیسم؛ تاریخچه نظریات گرایش‌ها نقد، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ۱۳۸۸
ش، ص ۲۴

^۲- Jin feleks

^۳- مشیرزاده، حمیرا، از جنبش تا نظریه اجتماعی: تاریخ دو قرن فمینیسم، تهران، نشر و پژوهش شیرازه، چاپ اول،
۱۳۸۲ش، ص ۴۴۳

^۴- ریتزر، جورج، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۷۶ش، ص
۴۶۰

^۵- ویلفورد، ریک، فمینیسم، ترجمه: م.قائد، بی جا، انتشارات بین المللی هدی، ۱۳۷۸ش، ص ۳۱

^۶- دولتی، غزاله، بررسی مبانی فلسفی، اخلاقی- کلامی و آثار عملی فمینیسم، پیشین، ص ۲۴ / معصومی، سید مسعود،
پیشین، ص ۳۲ / ویلفورد، ریک، پیشین، ص ۲۹

۱-۲ بررسی موج‌های سه گانه فمینیسم:

تحولات تاریخی جنبش فمینیسم از نظر شدت و ضعف فعالیت‌های این جنبش، شعارها، اهداف و تبیین‌ها و راهبردهای ارائه شده از سوی صاحب نظران و فعالان آن، در کنار تنوع آرا و نظریه‌ها، کار بررسی و مطالعه جنبش و نظریه فمینیستی را تا حدودی دشوار می‌سازد. یکی از راهکارهای برون رفت از این دشواری، تقسیم بندی فمینیسم به موج‌های سه گانه و گرایش های فمینیستی است. در رویکرد اول که نوعی مطالعه طولی تاریخ فمینیسم است، فمینیسم به موج اول (۱۷۹۲/۱۸۵۰ - ۱۹۲۰۹)، موج دوم (۱۹۶۰-۱۹۸۰) و موج سوم (۱۹۸۰ به بعد) تقسیم می‌شود.^۱ اینک به بررسی تاریخ فمینیسم در قالب امواج سه گانه فمینیستی می‌پردازیم:

موج اول: فمینیسم و به دنبالش، موج اول آن از اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم حرکت رو به رشد خود را آغاز کرد،^۲ و اما در مورد روند تاریخی و نظریات موج اول باید گفت: در اروپا انقلاب فرانسه با آرمان‌های برابری، آزادی و خردورزی همه‌ی انسان‌ها به وقوع پیوسته بود و این در حالی بود که زنان از دایره‌ی شمول این مفاهیم حذف شده بودند. بدین ترتیب بود که زنان نیز در مقابل این نابرابری‌ها سکوت را شکستند و اعلامیه حقوق زن نوشته‌ی المپ دوگوز، کتاب استیفای حقوق زنان نوشته کرافت منتشر شد.^۳ و در آمریکا زنان فعالیت‌های خود را در جنبش الغای بردگی و برده‌داری آغاز کردند. و با انتشار اعلامیه «تصمیمات و احساسات» در گردهمایی سنکافالز در ژوئیه (۱۸۴۸) انجامید.^۴

اندیشه های عمده صاحب نظران این موج عبارت بودند از: اعتقاد به تقدم اهمیت انسان، جنبش سیاسی گسترده، دست یابی زنان به کارآموزی، آموزش و کار، حق برابر با مردان در طلاق و متارکه قانونی.^۵

موج دوم فمینیسم: از عوامل بروز موج دوم فمینیسم می‌توان به وجود برخی سازمان‌های سیاسی زنان^۱ و همچنین جنبش دانشجویی^۲ دهه شصت نیز اشاره نمود که در انتقال جنبش اجتماعی اجتماعی زنان از موج اول به موج دوم، تأثیر به سزایی داشت.^۳

^۱ - رودگر، نرجس، پیشین، ص ۴۷

^۲ - رودگر، نرجس، پیشین، صص ۴۷-۴۸

^۳ - آلیس، سوزان، قدم اول فمینیسم، ترجمه: زیبا جلالی نیا، تهران، شیراز، ۱۳۸۰ ش، صص ۱۶-۱۷

^۴ - ویلفورد، ریک، پیشین، ص ۳۷

^۵ - چراغی کوتیانی، اسماعیل، پیشین، ص ۳۸

در میان همه‌ی عواملی که سبب به وجود آمدن موج دوم فمینیسم گردید، به جرأت می‌توان نظام سرمایه‌داری را با گفتارها، سیاست‌ها و آرمان‌هایش یکی از مهم‌ترین عامل شکل‌گیری موج دوم فمینیسم معرفی کرد.^۴ تا جایی که مگی هام بیان می‌کند: «درک ماهیت جامعه سرمایه‌داری معاصر بدون محور قرار دادن مسأله سرکوب زنان در تحلیل آن ممکن نیست.»^۵

در این دوره دو جریان متفاوت فمینیسم لیبرال؛ یکی اصلاح طلبی بود که این رویکرد تحت تأثیر اندیشه‌های لیبرال مری ولستون کرافت، جان استوارت میل و دیگر اندیشمندان سده‌های هجده و نوزده و تحت تأثیر گفتار مدرن، بر این دیدگاه که زنان و مردان در گوه‌ر انسانیت برابر هستند تأکید می‌کرد.^۶ اساسی‌ترین شعار گروه لیبرال، برابری و مساوات در بین تمام انسان‌ها با هر نژاد، قوم و جنسیتی بود. و از آنجا که این گروه فعالیت خویش را در حوزه‌ی عمل مبذول داشت، بخش سیاست و قانون، عمده‌ترین محور مبارزاتی آنان گردید.^۷ این گروه در پاسخ به علت فرو دستی زنان، پیش داوری‌ها و آموزش‌های غلط را عمده‌ترین عامل می‌داند.^۸ اما جریان دوم: جنبش‌های رهایی بخش (انقلابی) بود؛ که راه رهایی زنان را یک انقلاب همه جانبه در تمام سطوح و ارگان‌های جامعه تلقی می‌کردند.^۹

در واقع در موج دوم آموزش و ثروت زنان در سراسر اروپا و آمریکا به ویژه در دهه‌ی (۱۹۴۰) به طور گسترده‌ای رشد یافت. زنان به طور گسترده‌ای شایستگی ورود به مشاغل متعددی را که قبلاً در انحصار مردان بود به دست آوردند و می‌توان از جمله مطالبات کلی فمینیسم موج دوم را در مواردی

^۱ - از مصادیق این سازمان‌ها می‌توان به «لیگ زنان رأی دهنده»، «حزب ملی زنان»... اشاره نمود.

^۲ - جنبش دانشجویی دهه ۶۰، از دانشجویان سفید پوست طبقه متوسط تشکیل می‌شد که برای مبارزه با ستم‌ها و تبعیض‌های جامعه سرمایه‌داری به شورش دست زدند.

^۳ - مشیرزاده، حمیرا، پیشین، ص ۲۲۵ - ۲۳۲

^۴ - دولتی، غزاله، پیشین، ص ۴۰ / رودگر، نرجس، پیشین، ص ۵۸

^۵ - هام، مگی، پیشین، ص ۶۷

^۶ - بستان، حسین، نابرابری جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم، قم، زیتون، ۱۳۸۲ ش

^۷ - مشیرزاده، حمیرا، پیشین، ص ۲۳۹ / دولتی، غزاله، پیشین، ص ۴۴-۴۵

^۸ - زیبایی نژاد، محمدرضا / سبجانی، محمدتقی، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۹ ش،

ص ۱۰۴

^۹ - دولتی، غزاله، پیشین، ص ۴۸